

DITABATSEBOHLOKWA:

Lekoladipapatsotsamesebetsiyammusodikgatisong tsetlang tsa **Vuk'uzenzele** ho tloha ka Phato

Lefapha la Thuto ya Motheo le teka lenanelabohlokwa la tshebediso ya ditjhelete

leqephe 4

IDC e tshehetsa balemi ba dikgomo ba lehae

leqephe 7

Dimasepala di sebetsa hantle ho ntlafatseng ditshebeletso

Amukelani Chauke

Dimasepala tse ngata di tsamaisa ditjhelete tsa tsona hantle, ho bontshang phano e ntle ya ditshebeletso bakeng sa badudi.

Haufinyana Mohlakisikakaretso wa Dibuka tsa Matlotlo Kimi Makwetu o ntshitse tlaheho e hlakileng ya tekolo ya matlotlo e entsweng dimasepaleng le dikarolwana tsa tsona bakeng sa selemo sa ditjhelete sa 2013/2014.

Tlaheho e bontshitse hore palo ya dimasepala tse ntlafaditseng nehelano ya tsona ya ditatementsa tsa ditjhelete ka nako e eketsehile haholo ho ralla diporofense tse mmalwa.

Mohlakisikakaretso wa Dibuka tsa Matlotlo o itse paloyohle ya dimasepala le ditheo tsa tsona tse neng di ena le tekolo e hlwekileng ya ditjhelete e phahame ho tloha ho 30 selemong sa ditjhelete sa 2012/13 ho fihlella ho 58 selemong sa ditjhelete sa 2013/14, ho entsweng ke dimasepala tse 40 (14%) ho tsohle tse 268 le ditheo tsa dimasepala tse 18 (32%) ho tsohle tse 57.

Makwetu o itse o thabisitswe ke mosebetsi wa dimasepala tse sebeditseng hantle ka ha di ntlafaditse maphelo a batho.

Ka mora ho phethela tekolo ya ditjhelete, o ile a etela dimasepala tse mmalwa tse sebeditseng hantle ho ya di thoholetsa. Ha a ne a le moo o ile a etela diporojeke tse mmalwa tsa masepala ho bona ka moo diphetho tse ntlafatseng di bileng le sekgahla phanong

ya ditshebeletso ka hara KwaZulu-Natal, Kapa Bophirima, Mpumalanga, Gauteng le Kapa Botjhabela.

“Boetapele ba sepolotiki le ba tsamaiso bo ne bo tsamaile le nna mmoho le sehlopha sa ka maetong a diporojeke tsa bohlokwa, moo ba ileng ba re neha tlhahisoleseding e felle-tseng ya hore diporojeke tsena di tsamaiswa jwang bakeng sa ho tswela metse ya lehae molemo.”

“Ke kgahlilwe ke mosebetsi o motle o etswang ke dimasepala tsena, tse ding ke tse dikarolong tsa mahae mme di etsa mosebetsi o tlang diphethoho tse ntle metseng ya bona.” O buile jwalo.

Makwetu o tlatselleditse ka hore dimasepala di bontshitse taolo e ntle ya tsamaiso e ka sebediswa ka matla ho ntlafatsa maphelo a batho le hore botsamaisi ba sepolotiki le ba tsamaiso bo se bo qadile ho beha maemo sehlohlolong le ho etella pele ka mohlala.

DIPHETHO TSA BOHLAKISI BA DITJHELETE DI AMOHETSWA

Letona la Lefapha la Kopanelo ya Puso le Merero ya Botjhaba Pravin Gordhan o itse diphetho tse ntlafatseng tsa bohlakisi ba ditjhelete tsa masepala di bontsha hore mmuso o beile ka sehlohlolong tsamaiso e ntle le phano ya ditshebeletso.

Mohlakisikakaretso wa Dibuka tsa Matlotlo Kimi Makwetu o itse dimasepala tse sebeditseng hantle di ntlafaditse maphelo a batho.

“Tlaheho e supa tsela e tsitsitseng ho iseng tsamaisong e ntle le taolong e ntlafatseng ya ditjhelete.”

“Hona ho matlafatsa le ho feta phano e tswileng matsoho le e nang le boikarabelo ya ditshebeletso e tsamaisanang le tsela ya ‘Boela ho tsa Motheo’ o buile jwalo.

Letona o thakgotse leano la ‘Boela ho tsa Motheo’ ka Loetse 2014 ha mmuso o ne o nka tsela ya ho netefatsa hore dimasepala di fumane ditokelo tsa phano ya ditshebeletso, mmoho le ho mamela ka hloko ditletlebo ho tswa setjhabeng.

DILEMO TSA NTLAFALO E TSITSITSENG

Bahlakiswa kaofela ba le 41% ba fumane diphetho tse amohelang tsa dihlakiso le diphoho tse amohelang tsa dihlakiso tse sa thabiseng tlasa selemo se lekodiswang, ha ho bapiswa le 40% selemong sa 2012/13.

Diphetho tse amohelang tsa dihlakiso di bolela hore dibuka tsa masepala di ne di le motjheng le hore ho ne ho se na diphoso ditlalehong tsa tsona tsa ditjhelete, di fihlletse dithakete tsa tsona tsa phano ya ditshebeletso ho ya ka ditshepiso tsa tsona, le hore ba ikamahantse le molaotheo tshebedisong ya matlwele.

‘Diphetho tse amohelang tsa dihlakiso tse sa thabiseng’ e bolela hore masepala o kgonne ho teka ditatementsa tsa ditjhelete tse se nang diphoso empa o hlolehile ho fihlella dithakete tsa ona mme o sa beha dithakete tse hlakileng kapa o sa bontsha hore ke molaotheo ofe oo ba o sebedisitseng ho laola matlwele a bona.

Diphetho di bontshitse hore 22% di ne di amohela ka dipatlisiso selemong seo sa

tekodisiso, papisong le 28% selemong sa 2012/13.

Hona ho bolela hore dimasepala di ne di sa kgone ho hlalisa ditatementsa tsa ditjhelete tse tshepahetseng kapa tse ikamahanyang le taolo ya ditjhelete ya molaotheo.

Dimasepala le ditheo tsa tsona tsa 16% di fumane ‘setatementsa sa ho hloka boikarabelo ka dihlakiso’. Hona ho bolela hore direkoto tsa masepala tsa ditjhelete di ne di le mpe haholo ho Mohlakisikakaretso a sa kgonang le ho hlalisa maikutlo a hae.

DIPOROFENSI DI SEBEDITSE JWANG?

■ **Kapa Botjhabela:** Setereke sa Sarah Baartman le Masepala wa Senqu di ntlafetse ho fihlella ditekolo tse sa amohelang, ha Lekgotla la Ntshetsopele la Kou ya Mandela le lona le kgonne ho fihlella hape tekolo ya lona e hlwekileng.

■ **Gauteng:** Ekurhuleni Metro, Midvaal, Mogale City, Khamphani ya Dibese ya Brakpan, Ditheathara tsa Motse wa Joburg, Khamphani ya Ntshetsopele ya Ekurhuleni, Lekgotla la Ditsela la Johannesburg, Setheo sa Matlo sa Lethabong, Khamphani ya Matlo ya Pharoe Park le Khamphani ya Matlo ya Germiston Phase II – kaofela ha tsona di fumanwe diphetho tse amohelang tsa dihlakiso.

Setereke sa Sedibeng, Maraka wa Joburg Market le Khamphani ya Matlo a Setjhaba ya Johannesburg le tsona di sirelleditse maemo a tsona a diphetho tse amohelang tsa dihlakiso.

■ **KwaZulu-Natal:** Dannhauser, Emnambithi/ Ladysmith, Ezinqoleni, ICC Durban, Setereke sa Ilembe, Mandeni, Richmond, Setereke sa uMgungundlovu, Umzumbe, Setereke sa Zululand, Ilembe Management Development Enterprise le Ugu South Coast Tourism di fumanwe di ntlafetse (Diphetho tse amohelang tsa dihlakiso).

■ **Kapa Leboya:** Setereke sa Frances Baard ebile sona feela se ntlafaditseng maemo a sona a hlwekileng ha Setereke sa ZF Mgcawu se sirelleditse maemo a sona a diphetho tse amohelang tsa dihlakiso.

■ **Mpumalanga:** Setereke sa Ehlanzeni le Masepala wa Steve Tshwete di boetse di sirelleditse maemo a tsona a diphetho tse amohelang tsa dihlakiso.

Ha ho na masepala kapa dikarolwana tsa tsona tse fihlletseng ditekolo tse hlwekileng tsa ditjhelete ka hara Foreistata, Limpopo le Leboya Bophirima.

Ho Tlotleng Nelson Mandela

Sello Hatang

Ka selemo sa 2009 Seboka sa Kakaretso sa Matjhaba a Kopaneng se qetile ka hore letsatsi la Madiba la matswalo la 18 Phupu le nkuwe jwaloka Letsatsi la Matjhabatjhaba la Nelson Mandela.

Ho tloha mohlang oo, Letsatsi la Mandela ebile kgweletso bakeng sa ketsahalo tsa ho fetola lefatshe hore le ntlafale ka mefuta ya ditshebeletso le boetapele bo bontshitsweng ke Monghadi Mandela nakong ya dilemo tsa hae tse 67 tsa tshebetso, eseng feela letsatsi le le leng empa ka matsholo a tswellang pele.

Hona ho bolelang ho nna le wena? Ho tea mohlala, kgwedding ena sehlopha sa baithaupi ho tswa lefapheng la mmuso, dikhamphani tsa poraefete le mang kapa mang ya ka tlang phethoho

E tswella pele leqephe la 2

DITABA TSE AKARETSENG

Koporasi ya Ntshetsopele ya Diindasteri e tla laola ntshetsopele ya moruo

Amukelani Chauke

Letona la Lefapha la Ntshetsopele ya Moruo Ebrahim Patel o entse kgweletso ho borakgwebo ba ntseng ba hola ho nka monyetla R23 bilione e behelletsweng bakeng sa dilemo tse hlano ho tshehetsa “borakgwebo ba na ba battha” ka matlwele.

Letona Patel o itse matlwele a beilweng ke Koporasi ya Ntshetsopele ya Indasteri (IDC) a behetswe ho fetola moruo le ho theha mesebetsi jwalo ka ha mmuso o leka ka hohle ho kenyeletsa diindasteri moruong.

Letona o buile tsena ha le ne le teka Puo ya Tekanyetso ya lefapha la hae ‘ Sebokeng sa Naha.

O itse letlwele le tla thusa diindastering le hore le tla thusa haholo ho fediseng ho se lekalekane le bofuma.

Letona o kgothaleditse boraindasteri ba batjha ba batho ba batsho ho tla ka ditshitshinyo disekethareng tsa dihlahiswa tsa moruo moo ba ka thehang diindasteri.

“IDC e itlama ho kenya letsoho ka R100 bilione nakong ya dilemo tse hlano ntshe-tsopele ya indasteri.

“Ho ho leng hotjha mme e le hwa bohlokwa, ke hore re behella ka thoko R23 bilione ho phahamisa maemo a boraindasteri ba batho ba batsho.

“Lena ke lenaneo la dilemo tse hlano le thehetsweng ho tshehetsa dikhamphani tseo e leng tsa maAforika Borwa a batho ba batsho ebile ba ena le taolo ya dikgwebo disekethareng tsa dihlahiswa tsa moruo hape le etseditswe ho

hohela maAforika Borwa a mang lesakaneng le leholo la moruo,” o buile jwalo.

Letona o itse qeto ya ho behella matlwele ka thoko e ne e etseditswe ho potlakisa diphethoho le ho matlafatsa kgolo ya moruo ka ho utolla bokgoni le talente e hasahaneng ya moruo.

O itse Aforika Borwa e ne e lokela ho fihlella kgolo e tswellang ebile e akaretsa, le hore ho ajwa ha matlwele ho ka fumaneha ka melawana e itseng.

“Ntle le boraindasteri ba batho ba batsho, ho na le tlhokeho e kgolo e e re qosang ho hohela maAforika Borwa a batho ba batsho moruong.”

“Hape ho na le dihlopha tse hlwailweng – e leng batjha, basadi – ka ha ba eso ka ba kengwa hantle ka hara sedikadikwe sa dihlahiswa. Ka hona IDC e tla beha paloyohle ya R9 bilione ka thoko – R4,5 bilione bakeng sa basadi, R4,5 bilione bakeng sa batjha,” o buile jwalo.

Letona o itse matlwele a tla fumanwa ka mokgwa wa dilounu kapa wa boleng ba dithoto.

DITABA TSE MONATE BAKENG SA DIKGWEBE TSE NYANE TSE MAKEISHENENG LE TSA DI-SPAZA

Letona o itse selemong sena sa ditjhelete Khomishini ya Tlhodisano e tla etsa dipatlisiso ho bona hore dikgwebo tse nyenyane tse ka tlasa moruo wa metse e hlabollotsweng le e sa hlabollwang di ka tshehetswa jwang. O itse dipatlisiso di tla batla hape ditsela tseo bankakarolo ba banyenyane ba ka kenyelletswang lekaleng le hlahelletseng ka mahetla thuong.

“Khomishini ya Tlhodisano e tla thakgola patlisiso ya mmara lekaleng la kgwebo tse kgolo, le shebile ka moo re ka hohelang maAforika Borwa a batho ba batsho, dikgwebo tse ding hape tse nyenyane ho ba ka hara lekala la kgwebo tse kgolo.”

“E tla hlaloha hara tse ding ditlhophiso tsa ho hira mabenkele ditsheng tsa mabenkele, kgolo ya dikgwebo tsa makeisheneng, mabenkele a manyane, di-spaza jwalo jwalo, hape e ikemiseditse ho netefatsa hore re na le lekala la dikgwebo tse kgolo le hloedisanang empa le akaretsa bohle,” o buile jwalo.

O itse patlisiso enngwe e tla ba indastering ya tlhokomelo ya bophelo bo botle, eo a tlalehileng ka yona selemo se fetileng, e tla tshwara diboka tsa hlaliso ya maikutlo a setjhaba selemong

Koporasi ya Ntshetsopele ya Diindasteri e behella ka thoko R100 bilione ho tshehetsa ntshetsopele ya diindasteri.

MESEBETSI E MAKGOLOKGOLO E THEHILWE

- Andries Motseke eo feme ya hae e etsang dithaolo e hodileng hoo ha jwale e hirang batho ba 81 ho feta selemo se fetileng;
- Rachmat Thomas, mosadi wa motho e motsho ya nang le feme ya dieta le mphato wa hae e menahantshitseng ho hirwa ha batho dilemong tse tshela tse fetileng, ha jwale o hira batho ba 300;
- Polante ya motlakase wa letsatsi ya R8 bilione e thakgotsweng mane Pofadder, Kapa Leboya e lebelletsweng ho hlalisa motlakase o lekaneng bakeng sa bonyane malapa a 80 000 kapa bareki ba 400 000, hape ke enngwe ya dipolante tse 39 tse qetilweng tse hlalising matla a ntjhafaditsweng.

sena sa ditjhelete.

Patlisiso e hlongngwe ka sepheo sa ho hlakisa ditllebo tse itseng mabapi le indasteri, ho kenyelletsa ditjeho tsa tlhokomelo ya bophelo bo botle ka hara Aforika Borwa.

DIFEME TSA AFORIKA DI THEHA MESEBETSI JWANG

Kamora ho tsohelwa matla ha batswantle, ka la 25 Motsheanong – e leng letsatsi leo Khomishini ya mokgatlo wa Kopano ya Dinaha tsa Aforika (African Union: AU) e le behelletsweng ka thoko jwaloka Letsatsi la Aforika – Lefapha la Ntshetsopele ya Moruo le biditse simphosiyamo ya batsetedi, basebetsi, barutehi le basebeletsi ba setjhaba ka kopanelo le Yunivesithi ya Witwatersrand le IDC.

Simphosiyamo e shebane le kamano ya kga-tello ya moruo wa Aforika Borwa le bohola ba khonthinente.

Letona o ile a nka maeto ho ya dikarolong tse fapaneng tsa naha ho hasa molaetsa wa hore thuo ya Aforika Borwa e momahane haholo le dikamano tsa moruo tsa bohola ba konthinente.

Selemong se fetileng, Aforika Borwa e

ntsheditse kante dithoto tsa boleng ba R300 bilione ho Aforika ka bophara e leng phaello ya R36 bilione.

“Paloyohle ya dihlahiswa, dirashwa le temo tse ntshetswang kante ho dinaha tsohle tsa Aforika e tswellisitse pele le ho theha mesebetsi e 244 000 ka hare ho Aforika Borwa, palong ena mesebetsi e 169 000 ke ya dihlahiswa.

“Aforika jwale e se e le bohlokwa haholo bakeng sa kgolo dihlahisweng tse ntshe-tswang kante ho feta Yoropa, Amerika kapa China,” o buile jwalo.

E tswella pele ho tswa ho leqephe 1

(ho kenyelletsa le nna) ba tla kena kgabong phehisano ya Kilimanjaro Executive Challenge, moo ho tlo palangwang thaba e kgolo ka ho fetisisa Aforika, ka leano la ho fihlella sehlohlolo sa yona ka la 18 Phupu.

Ho hlwa thaba hona re ho nka e le porojeke ya setjhaba lebitsong la Lenaneo la Archbishop Tutu Fellowship le tsamaiswang ke Setheo sa Boetapele ba Aforika.

Ho itokisetseng phephetso ena ho mphile nako e ngata ya ho nahanisa ka moelelo wa nnete wa tshebeletso ya setjhaba.

Ho bile thata ho fumana nako ya ho ikwetlisa bakeng sa phephetso ya ka ya Kilimanjaro ka hara ditlhoko tsena kaofela tsa mosebetsi wa letsatsi le letsatsi.

Ha ke ne ke qala ho nka boitlamo ba ho hlwella Kilimanjaro, ke nahanane hore phephetso ya ka ya bohlokwa e tla ba hore ke kwene haholo hore ke tle ke fihle tlhorong ya thaba haholo ha ele mona re memme maAforika Borwa a tsebahalang ho tla hlwa thaba le rona, hore re kenye tlasa kga-tello re tle re qete mokgahlelo wa ho fihla tlhorong ya thaba.

Empa bonneteng, ha re se re shebisisa diphephetso tsa nnete tseo naha ya rona e tobaneng le tsona, Kilimanjaro ke seolo sa bohloha ho na le ho ba thaba. Ke monahano o nkentseng hore ke dule ke ntse ke tswela pele le ha ho le thata, mme qetellong ya letsatsi, hore ke a fihla tlhorong ya thaba kapa jwang, ha se ha bohlokwa hakalo ho feta mesebetsi o ka pele ho rona.

Mokgatlo wa Nelson Mandela o qollotse dipilara tse nne bakeng sa Letsatsi la Matjhabatjhaba la Nelson Mandela.

- **Thuto le ho tseba ho ngola le ho bala** – hobane re lokela ho neha batjha “monyetla wa ho itwanela”.
- **Hlahiso e sa kgaelleng ya dijo** – hobane bongata ba bana ba ya sekolong ka lebaka la dijo tseo ba di fuwang sekolong mme malapa a mangata a robala ka tlala.
- **Bodulo** – ho kena dipakeng ho bohlokwa ka hara setjhaba sa rona.
- **Boithaopo** – hobane nakong tse ding ho bohlokwa ho fana haholo ka nako ya hao ho feta ka tjhelete.

Re kgolwa hore batho kaofela ba lokela ho ba le phihllo ya dijo tse lekaneng, tse bolokehileng mme tse nang le diaha mmele le hore ditho tse jwalo ka ho nehelana ka diphasele tsa dijo, ditshimo tsa meroho kapa dikema tsa phepo di ka fedisa tlala lefatsheng.

Hape re a tseba hore thuto le ho tseba ho ngola le ho bala, e leng tse neng di le pelong ya Madiba, ke tsona ntho tsa bohlokwa tse ka fetolang lefatshela rona.

Re a tseba hore ha ho na nyenyefatso e matla jwaloka bodulo bo sa lekanang, ka hona ha re ke ra kgothalletsa batho ho sebetsa mmoho ho aha matlo, metse le bokamoso, re tla be re sebelletsa diphethohong tsa bohlokwa.

Mohlala wa Madiba jwaloka mosebelleletsi ke o mong o mang le mang a ka o kgallang ka ho itlama ho sebetsa letsatsi le leng le le leng. Ha

“Ha monna a entse seo a nahanang hore ke tshwanelo ya hae setjhabeng sa habo le naheng ya habo, a ka ithoballa ka kgotso. Ke nahana hore ke entse boikgathatso boo mme ka hona, ke lebaka le tla etsang hore ke robale boroko.” – Nelson Mandela.

se mosebetsi o mong le o mong wa Letsatsi la Nelson Mandela o lokelang ho ba o hlalelletsweng ka mahetla kapa wa bontsha bohale. Re kgothalletsa mang le mang ho nka karolo ka eng le eng eo ba ka kgonang ho e etsa mme e le eo ba e ratang.

Haeba o etela websaete ya letsatsi la Mandela ho <http://www.mandeladay.com/> o tla bona maikutlo a batho a ntseng a kena. Mona o tla fumana mefuta ya dintho tseo batho ba

itlammeng ka tsona ho tisa diphethoho tse ntle metseng ya bona, ho tloha ho tsa ho penta mabota a mekgatlo eo e seng ya mmuso hore a be le kganya ho isa ditshimong tsa meroho. Letsatsi la Mandela ha le a lokela feela ho shebana le ho nehela, empa le ntshetsopele e tswellang.

Lehlakoreng la ka, sepheo sa Kilimanjaro Executive Challenge, se etilweng pele ke mohahlaudi wa maAforika Borwa Sibusiso Vilane, ke ho bokelletsa tjhelete e lekaneng ho kenya sekolo bananyana ba 270 000 ba tswang metseng e fumanehileng ya mahaeng. Jwang? Tjhelete e tla sebedisetswa ho reka dithaolo tsa borwetsana, e leng ketso e bobebe e nang le matla a ho fetola maemo hobane hona ho tla ba thusa ho ya sekolong selemo kaofela.

Ka hona ho hlwa thaba ya Kilimanjaro ho keteka metsamao ya Madiba ka tshehetso ya

Mofu Mopresidente Nelson Mandela o qetile bophelo ba hae kaofela a sebelletsa batho.

thuto ya bana ba banyana ba Aforika Borwa, mme haeba ra fihla kapa ha re fihle tlhorong ya thaba, re tla ahlolwa ka mokgahlelo ona o le mong.

Nakong ya bophelo ba hae, Mongahadi Mandela o phetse ka mekgae meraro: Itokolle, lokolla ba bang le hore o sebeletse batho letsatsi le letsatsi. Ha a ne a lokollwa tjhankaneng ka la 11 Hlakola 1990 (ha jwale dilemo tse 25 tse fetileng) o itse o beha “dilemo tse setseng tsa bophelo ba hae matsohong a rona”.

Ka pela sefahleho sa Mohalehadi ya jwalo eo e leng mohlala wa tshebetso, re bo mang ba ka emellang morao mme ra labella ha bophelo bo re feta re sa etse letho? Re a o phephetsa ho fumana Kilimanjaro ya hao, e leng e kgolo kapa e nyane, le ho itlama hore o tla e palama.

*Sello Hatang ke Mohlanka e Moholo wa Phethahatso (CEO) wa Mokgatlo wa Nelson

THUTO

Lefapha la Thuto ya Motheo le teka lenane la bohlokwa la tshebediso ya ditjhelete

Amukelani Chauke

Letona la Lefapha la Thuto ya Motheo Angie Motshekga o re Lenaneo la Naha la Phepo Dikolong (NSNP) – le kopaneng le la dipalangwang tsa dikolo – le tla dula e le la bohlokwa la mmuso ka ha le ntlafaditse maphelo a baithutwana ba hlahang malapeng a fumanehileng.

Letona o buile hona haufinyana tjena ha a ne a teka puo ya tekanyetso ya lefapha la hae Palamenteng Motse Kapa.

O itse leano le matlafatsa boleng ba thuto le ho ntlafatsa bophelo bo botle baru-twaneng.

“Lenaneo lena le seng le sebetsa le kopantshwe le dipalangwang tsa dikolo le fumantshwang baithuti ba tsamayang sebaka sa 5 km le ho feta ho tloha malapeng a bo bona ho ya dikolong tse haufinyana – ebile ntho ya bohlokwa ho netefatseng ho thohahala le boteng ba baithuti ba rona lenaneng la rona la thuto ya motheo,” o buile jwalo.

Dipelaolo di hlalelletse mabapi le tshireletso ya baithuti ba tsamayang sebaka se selelele ho tswa sekolong, haholo ba salang ka mora nako ya sekolo ho ithuta kapa ba nkang karolo dipapading tsa tlatsetso.

Letona le itse dipalangwang tsa dikolo di lokela ho tshepahala le ho netefatsa tshireletso ya baithuti ha ba le tseleng.

“Lefapha la ka mmoho le Lefapha la Dipalangwang, le entse kgatiso ya leano la dipalangwang tsa baithuti hore setjhaba se ntshe maikutlo a sona.

“Sepheo ke hore leano leo le be le phethetswe bakeng sa ho kengwa tshebetsoeng selemong sena sa ditjhelete,” o buile jwalo.

Letona o itse dipatlisiso di fumane hore ho tsohelwa matla, dikgoka, dithethefatsi le diphephetso tse ding tsa setjhaba e ntse e le bothata metseng ya Aforika Borwa.

Lenaneo la Naha la Phepo Dikolong le kgothalletsa bana ba bangata ho ya sekolong.

O itse Lefapha la Thuto ya Motheo, tshwarahanong le Lefapha la Bophelo bo Botle, di hlalitsitse lenane la boitekanelo bakeng sa baithuti le kenyelletsang ho kenngwa tshebetsoeng ho matlafaditsweng ha Lenaneo le Kopanetsweng la Bophelo bo Botle Dikolong (ISHP).

“Re na le mananeo a totobetseng a amanang le thobalano le mafu a botona le botshehadi re shebile haholo dikarolo tse kenyelletsang HIV, AIDS, mahloko a tshwaetsanang ka thobalano (di-STI) le Mahloko a Lefuba (TB).

“Lenaneo la boitekanelo bakeng sa baithuti ba rona le lokela ho tswela pele ho fana ka diketsahalo tsa boikgathollo, ho kenyelletsang dipapadi, mananeo a bonono le setso ho netefatsa hore baithuti ba rona ba tswella pele ho fumana thuto ya motheo e phethahetseng,” o buile jwalo.

SETIFIKEITI SE SETJHA SA BOHATO BA HO TSWA SEKOLO HO LWANTSHA TLHOKEHO YA MOSEBETSI

Letona Motshekga o itse lefapha la hae le lohotha ho kenya setifikeiti se setjha sa bohato ba ho tswa sekolo ho lwantsha kgaello ya bokgoni le tlhokeho ya mesebetsi.

“Enngwe ya ditsebiso tse kgolo ka ho fetisisa eo ke tla e etsang selemong sena, ke ho kengwa ha setifikeiti se setjha sa bohato ba ho tswa sekolo.”

“Ho lwantsha kgaello ya bokgoni le tlhokeho ya mesebetsi ka hare ho naha, lefapha le kenya bokgoni ba bobedi le tsela ya boitjhoriso ka ho hlahisa lengolo la bohato ba ho tswa sekolo la Lengolo la Naha le Moralo wa Mosebetsi (NQF) bohatong ba 1, le tla thusang ka ho

otlolloha baithuti ba hlolehlang ho ka fihlella ditlhoko tsa dithuto tsa ho fumana Setifikeiti se Phahameng sa Naha (NSC),” o buile jwalo.

Letona le itse lenaneo le kenyelletsang dithuto tse 26 tsa bokgoni le mesebetsi ya matsoho, le tshepisa ho beha Aforika Borwa motjheng le meruo e mengata e holang.

LEANO LA HO NKA HISTORI E LE SERUTWA SA BOHLE NTLE LE BOIKGETHELO

Letona o itse ho ya ka diketsahalo tsa jwale tse thefutseng naha, ho kenyelletsang ho hlaselwa ha melata le ho sengwa ha diemahale, ho rutwa ha histori ya Aforika ya Aforika Borwa ke ntho ya bohlokwa.

Batjha ba ameha diketsahalang tsena, ho tlisang dipelaolo tsa hore mohlomong ha ba na lesedi le nepahetseng mabapi le hisitori ya naha ena.

Letona Motshekga o itse ho bile bohlokwa bakeng sa Aforika Borwa, haholo batjha, ho tseba moo ba tswang hore ba tle ba tsebe ho ntshetsa Aforika Borwa pele.

“Ditlaleho tsa ditaba di bontshitse hore batho ba nkileng karolo ho inkeleng dithoto, tshebediso ya dikgoka le ho senya thepa e ne e le batjha. Re lokela ho hlalella batjha ba rona ka diketsahalo tsa nnete tsa histori ya rona hore ba tle ba tsebe ho iketsetsa diqeto tse hlalelile mabapi le bokamoso ba bona.

“Ho ya ka ditshitshinyo tsa Sehlopha sa Tshebetso sa Matona sa NSC, diphuputso tse fetelletseng di tla etswa ka tsela tse ntle tsa ho etsa hore Histori e be serutwa seo o se etsang ntle le boikgethelo bakeng sa baithuti bohle ba mophato wa 10 ho isa ho wa 12. Ho fihle-

lleng hona Sehlopha sa Tshebetso sa Matona se tla etsa dipatlisiso tsa dikahare tsa thuto ya histori le tsela eo e tla kengwa tshebetsoeng ka yona mme dipuisano le bankakarolo di tla tshwarwa,” o buile jwalo.

HLAHOBO YA SELEMO YA NAHA E ATOLLOSETSWA BAITHUTING BA MOPHATO WA 7 LE 8

Letona o itse, mo tsamaong ya nako o tla tla-lehela Palamente ka tswelopele e entsweng ho ntlafatseng ho kengwa ha Hlahlobo ya Selema ya Naha (ANA).

O itse ANA e bontshitse hore ke sesebediswa se molemo bakeng sa ho hlahloba diphephetso tsa ho ithuta ha ho tluwa ho baleng.

“Mohopolo o shebilweng ho fihlela ka 2019 ke wa ho sebedisa ANA ho tswelletseng mesebetsi wa baithuti ka diphaposing le ho ba thohelatsa ho fihlella mehato yohle, eseng fela Mophatong wa 3, 6 le wa 9. Phethoho e kgolo nakong ena ya tekanyetsong e tla ba ho kenyelletsang ha Mophato wa 7 le 8 ho ANA.

“Paloyohle ya baithuti ba tla nkang karolo ho ANA e nyolohela jwale ho tloha ho dimilione tse 7 ho isa ho dimilione tse 9,” o buile jwalo.

DIKATLEHO HO FIHLELLA JWALE

- Ke ho feta dikolo tse 107 tse ntjha tse ahilweng ebile di kentswe finishara naheng ka bophara jwalo ka karolo ya Letsholo le Potlakiswang la Dikolo la Phano ya Disebediswa tsa Motheo (ASIDI) tseo ho nehelanweng ka tsona.
- Sekgahla sa ho phaswa ha Setifikeiti sa Naha se Phahameng (Mophato wa 12) se phahame ho tloha ho 75,8% ho isa ho 77,1% ka mora dihlahlobo tsa tlatsetso tsa selema sa 2014.
- Letsholo la Kha Ri Gude Mass Literacy le tla fumana tjhelete e fokoditsweng e kana ka R439 584 milione selemong sa 2015/16. Letsholo lena le amme maphelo a batho ba rona ba dimilione tse 3,5.
- Jwaloka karolo ya Lenaneo la Kato-losa ya Mosebetsi ya Setjhaba (EPWP) Kha Ri Gude e behetswe tjhelete e kana ka R65.099 milione. Hona ho tla tlatselletsa haholo ho theweng ha mesebetsi ka ha ho tla etsa hore ho kgonahale ho hira le ho kwetlisa baithaopi ba Kha Ri Gude.

Tshebedisano mmoho le khamphani ya poraevete ho ntlafatsa sekgahla sa ho phasa KwaZulu-Natal

Noluthando Mkhize

Diketekete tsa baithuti ba serutwa sa *Accounting* ho la KwaZulu-Natal ba tla kgola molemo ho tswa ho tshebedisano mmoho ya dilemo tse tharo pakeng tsa Lefapha la Thuto le khamphani ya poraevete, ya Risk and Reward.

Risk and Reward e ikemiseditse ho thusa lefapha ka ho ruta serutwa sa *accounting* ho ralla le Porofense ntle le ditjeho, ho ntlafatsa sekgahla sa KwaZulu-Natal sa 2015 sa ho phasa materiki.

Risk and Reward ba tla ruta matitjhere le barutwana diterekeng tse supileng tse tla hlwauwang ke lefapha mme ba hloka thuso haholo ka serutwa sa *Accounting*.

Ditereke tse tla fumantshwang thuso ke tsa Umkhanyakude, Zululand, Uthungulu, Ama-juba, Umzinyathi, Sisonke le iLembe. Baithuti ba tla ya ditlaselele ka Moqebelo o mong le o mong mme matitjhere a tla fumana mananeo a boitjhoriso a tswelang selemong sa 2015.

Risk and Reward e tla hlahisa mananeo a ntjhafetseng ho phahamisa boithuti ba

Accounting hape e tla sebedisa papadi ya yona ya Mekgahlelo e 12 ya boto ya *Accounting* jwaloka karolo ya yona ya tsela ya ho ruta.

Khamphani hape e tla tlisa ditlhodisano tsa baithuti tse jwaloka *Future Accountants Initiative Competition* ho thusa baithuti ho utlwisisa serutwa.

Tlhodisanong ena baithuti ba tla iketsa e ka ke beng ba dikgwebo mme ho tla lebellwa hore ba etse ditlaleho le ho balansa maqephe a ditjhelete tshebetsoeng ya bona ya kgwebo.

Kaofela ditereke tse supileng di tla nka karolo tlhodisanong mme Risk and Reward e tla sebedisana mmoho le difeme tse ding tsa *accounting* tse jwaloka Ngubane and Company, Sizwe Ntsaluba Gobodo and Ubuchule Company le Ukukhanya Company.

Lena ha se lekgetlo la pele khamphani e sebedisana mmoho le dikolo tsa mmuso. Ka selemo sa 2013 e ne e le karolo ya lenaneo la ho abela malebela ka Adams College High School e Durban. Ka thuso ya khamphani, sephetho sa sekolo se ile sa ntlafala ho tloha ho dinaledi tse nne ho isa ho tse 44.

Mohlalisi wa dihlahiswa tsa Risk and Reward Thabani Zulu o itse o phephetsa dikgwebo hore di nehelane ka nako ya tsona ho ntlafatsa maemo a thuto ya bana ka hare ho naha.

Khamphani e fana ka ditshebeletso tsa dikeletso tsa kgwebo ho tshehetsa kgwebo enngwe le enngwe ka dipuisano, tsamaiso ya ditjhelete, merero ya baselets, taolo, ditharollo tsa thekenoloji ya tlhahiso leseding (IT), ho bapatsa

Baithuti ba KwaZulu-Natal ba tla kenela mananeo a tla ba thusa ho ntlafatsa diphephetso tsa bona tsa serutwa sa *Accounting*.

le ho borenta.

Setho sa Lekgotla la Phethahatso (MEC) Neliswa Nkonyeni o itse o lakatsa ha lenaneo lena le ka kgothalletsa makala a mang a kgwebo ha a ka tsamaya mohlaleng wa Risk and Reward.

Hape o itse barutehi ba bangata le ditsebi tsa thuto di nehelane ka ditshebeletso tsa bona ho thusa lefapha ho ntlafatsa maemo a lona a thuto ka hare ho porofense ntle le ditjeho.

“Ba bang ba fanang ka ditshebeletso tsa bona ke Mazibuye and the Swarati Institute, ba tsamaisang mananeo a ho kena dipakeng a Saense le Dipalo.”

“Ha jwale re se re ena le Moambasadara wa Saense le Dipalo ya tla batlang matlwele a poraefete ho a kenya lenaneong ho phahamisa maemo a ho ruta le ho ithuta makaleng ana.”

“Ba bang bao re sebedisanang le bona ke Setheo sa Moses Kotane, se nehelanang ka tshehetso ya Dipalo, Saense, Thekenoloji le Enjenering ho matitjhere,” ho buile jwalo MEC Nkonyeni.

O tlatselleditse ka hore tsena ke tse ding tsa dintho tse ngata tse ikgethileng tseo di etswang ke maAforika Borwa a nang le kga-hleho ya tse ntle ho baneng, mme o motlotlo ka tsona.

BOPHELO BO BOTLE

Ha ho sa na ho eman mela bakeng sa bakudi

Noluthando Mkhize

Bakudi ba fumanang ditlhare tsa mahloko a nako e telele ha ba sa lokela ho kgathatseha ka tjhelete ya ho palama tekesi kapa ho qeta boholo ba letsatsi la bona ba eme meleng bakeng sa ditlhare tsa bona.

Lenaneno la Phano le Kabo ya Bohareng ya Ditlhare tsa Mahloko a Nako e Telele le qadile ho sebediswa dibakeng tsa Inshoreense ya Naha ya Bophelo bo Botle, le neha bakudi phumaneho e bobebe ya ditlhare tsa bona tsa mahloko a nako e telele dibakeng tse haufi le malapa a bona tsa ho nka meriana.

Bakudi ba tsitsitseng jwale ba ka lata ditlhare tsa bona dileteng tse hlwailweng kapa ho baabing ba nkang karolo ba ditshebeletso tsa poraefete.

Dibaka tsena di diterekeng tsa OR Tambo (Kapa Botjhabela), Gert Sibande (Mpumalanga), Vhembe (Limpopo), Pixley ka Seme (Kapa Leboya), Eden (Kapa Bophirima), Dr Kenneth Kaunda (Leboya Bophirima), Thabo Mofutsanyane (Foreistata), Tshwane (Gauteng) le uMzinyathi, uMgungundlovu le Amajuba (KwaZulu-Natal).

Bakudi hape ba ka kgetha enngwe le enngwe ya dibaka tsa poraefete tsa ho ba latela meriana tse entseng selekane le lefapha.

Baabi ba ditshebeletso ba tla be ba fumane

Lefapha la Bophelo bo Botle le entse bophelo bo be bobebe bakeng sa bakudi ba fumanang ditlhare tsa mahloko a nako e telele.

diphuthelwana tse seng di ena le ditlhare ho tswa Lefapheng la Bophelo bo Botle mme seo ba tla lokelang ho se etsa ke ho nehelana ka sephuthelwana ho mokudi hang ha boitsebiso ba hae bo netefaditswe.

Bakudi ba tla lokela ho etela tlilini hang feela kamora dikgwedi tse tharo bakeng sa ho popolwa le ho kopana le ngaka. Letona la Lefapha la Bophelo bo Botle Aaron Motsoaledi o itse hona ho tla thusa ho fokotsa nako ya ho ema ditlilining.

“Re kopa bakudi ba tsitsitseng mme ba sa hloke ho bona ngaka kapa mooki empa ba lokela ho ya tlilining bakeng sa ditlhare tsa bona tsa kgwedi le kgwedi, ho ingodisa sebakeng sa ho itatela ditlhare ntle le hore ba eme mela,” o buile jwalo Letona Motsoaledi ha a ne a tshetleha Puo ya lefapha la hae ya Tekanyetso haufinyane.

Bakudi ba jwalo ha ba lokela ho ema meleng

bakeng sa difaele. Ba lokela ho ikela ka ho otloloha dipakeng tsa ho itatela diphuthelwana mme ba ntshe feela karete (eo ba tlameileng ba bo ba e fumane nakong ya ha ba latile diphuthelwana kgetlong le fetileng), kapa ba bontshe SMS eo ba e romelletsweng ke lefapha ho ba tsebisa ka nako hore ba late diphuthelwana tsa bona tsa ditlhare.

Bakudi ha ba sa hloka ho nka letsatsi ka ofela ba sa ya mosebetsing. a ka kgetha hore ba batla ho lata diphuthelwana tsa bona tsa ditlhare neng ka ha dibaka tsa ho itatela di sebetse kamora dihora tsa mosebetsi.

“Ha jwale re na le bakudi ba 383 989 sesitiming ya rona mme re ikemiseditse ho fihlella thakethe ya bakudi ba 500 000,” o buile jwalo Letona.

Ho ya ka Lefapha la Bophelo bo Botle, ditlilini tse seng di qadile ka ho sebedisa lenaneo lena di na le mela e mekgutshwane.

Setsha sa mabaibai sa bophelo bo botle bakeng sa Dannhauser

Thandeka Ngobese

Setsha sa Setjhaba sa Bophelo bo Botle se setjha sa mabaibai sa R166 milione se Dannhauser, KwaZulu-Natal se tlisistse ditshebeletso tse hlokehang haholo sebakeng seo.

Tonakgolo ya KwaZulu-Natal Senzo Mchunu le Setho sa Lekgotla la Phethahatso la tsa Bophelo bo Botle KwaZulu-Natal Sibongiseni Dhlomo ba butse Setsha sa Setjhaba sa Bophelo bo Botle sa dibethe tse 39 Dannhauser haufinyana tjena.

Sebaka sena se neng se ketekwa ka monyaka ke setjhaba se tla thusa batho ba 103 389, ba 90% ya bona ba senang di-medical aid. Se tla thusa hape jwale ka sebaka seo ditlilini tsa dimasepala tse 10 di romellang bakudi ho sona, ho kenyelletsa tlilini ya Thandanani, Nellies, Durnacol le Sukumani.

Baahi ba Dannhauser ha ba sa hloka ho tsamaya 30 km ho ya Sepetleleng sa Porofense sa Newcastle kapa 40 km ho ya Sepetleleng sa Madadeni ho ya fumantshwa kalafo.

Setho sa motse Philemon Mofokeng o itse o ne a lokela ho lefa R90 ho ya Sepetleleng sa Porofense sa Newcastle empa jwale a ka ikela tlilining a ba a kgutla ka nako a lefile feela R6.

“Sebaka sena, seo re se abetsweng ke mmuso wa rona, se tla re thusa haholo mme leboha haholo,” o buile jwalo.

Sebaka sena se fana ka ditshebeletso tse tshwanang le tsa sepetlele sa setereke, ho kenyelletsa diphaposi tsa ho bona bakudi, taolo ya mahloko a lefuba (TB), ho ntshuwa ha meno, di-X-rays, tlhokomelo ya baimane, khemisi, sebaka sa ditshebeletso tsa kalafo ya tshohanyetso, moshara le dikamore tsa motho a le mong tsa madulo a baoki.

“Setsha sena se kgahlisang sa setjhaba sa tlhokomelo ya bophelo bo botle se tshwanetse batho ba seng ba fumane tokolloho mme ba nang le seriti seo se neng se sa ba tshwanela mehleng ya pele,” o buile jwalo Letona Mchunu.

O tlatselleditse ka hore phano ya setsha sena ho tlatselletsa mosebetsi o motle o a o boneng pejana letsatsing leo ha a ne a etetse Tlilini e ntjha e atollositsweng ya Tlilini ya ho Ithaopa ya Dikeletso tsa Kgothatso le Dihlahlobo Sepetleleng sa Porofense sa Newcastle.

Mosebeletsi wa tsa bophelo bo botle Sibongile Msimango o itse o thabile haholo ho ba le sebaka se tjena tikolohong ya bona: “Bakudi ba ne ba lokela ho tsamaya sebaka se selele ho ya sepetleleng sa Madadeni mme batho ba bangata ba rona ba ne ba kgutla ba sa fumana thuso ho hang ka ha sepetlele se ne se dula se tletse,” o buile jwalo.

Sebaka seo se qadile se sebelletsa phaposing e nyane haufi le Lefapha la Bakudi ba kantie la Kalafo ya Bana hape e laolwa ke mooki a le mong wa moporofeshenale le baeletsi ba babedi ba tsa kgothatso ka HIV. Ka lebaka la ho eketseha ha palo ya batho bao ba hlahlojwang le bao ba lokelwang ho nna tlhokomelong ya baoki, ho ne ha tlhokahala basebeletsi ba ba ngatanyana mme phepetso ya nna ya sebaka. Sebaka se setjha jwale se fana ka ditshe-

beletso tse kenyelletsang Dikeletso tsa Dikgothatso le Diteko tsa HIV (HCT), phano ya di-anthiretrovaerale (ARV), TB le taolo ya phepo le khemisi.

A bua a le sebakeng seo, Tonakgolo o itse “basadi le bana ba fumana kalafo e nang le boleng, haholoholo ka ngaka ya mahloko a bana e nang le mangolo a thuto a phahameng, e bileng e na le boitelo e bile e thusa le dbaka tsa Ditereke tsa Kalafo tsa Amajuba.”

Tonakgolo o kgothalleditse baahi ba Setereke sa Amajuba ho sebedisa ka tshwanelo dibaka tseo ba di abetsweng hape a hlalisa ho swaba ha hae mabapi le palo e nyane ya batho ba yang ho itekola le ho hlahlobela HIV seterekeng.

DIKELETSO TSA DIKGOATHATSO LE DITEKO TSA HIV (HCT)

Ha o ilo etsa HCT o tla:

- eletswa ka dikgothatso, o bolellwe ka semelo sa HIV/AIDS, mahloko a tshwaetsanang ka thobalano (di-STI) le TB
- kgothalletswe ho phela bophelo bo botle ho qoba tshwaetso ya mahloko a mang a sa tshwaetsanang
- hlahlajwa bakeng sa HIV le ho lekolwa haeba o na le TB le mahloko a mang a sa feteleng
- ithuta ka ho qoba HIV/AIDS le mafu a amanang a tsamaelanang le TB
- thusa ho qoba ditshwaetso tse dintjha tsa HIV le tsa TB
- thusa ho thibela ho thefulwa ke sekgobo se amanang le HIV/AIDS le TB.

(Mohloidi: <http://www.gov.za/about-government/government-programmes/hiv-counseling-and-testing-hct-campaign>)

Seo o lokelang ho se tseba ka lesokolla le sa feleng

Lesokolla le hlalosa sehlopha sa mahloko a nang le ntho e lenngwe e tshwanang: ho topa ha letlalo le lesesane le kwahetseng mpa. Lesokolla le bakwa ke ha maro a tshilo ya dijo a ka maleng a topa mme a tshwenya letlalo le lesesane le kwahetseng mpa ya hao. Lesokolla la tshohanyetso ke lesokolla le etsahala ka pele, e bile le le bohloko haholo, ha Lesokolla le sa feleng lona e le la nako e telele ho nkang dilemo ha e be e sa phekolwe.

Maemo a yona a amanngwa le diso tsa ka maleng mme a ka eketsa dikgonahalo tsa hao tsa tshwaetso ya kankere ya mpa.

Matshwao a maemo a bohloko bona a kenyelletsa bohloko ba mpa, tshileho e fokolang, ho hlatsa, bohloko ba sefuba, ho hloka takatso ya dijo le ho pipitlelwa kamora hore o je.

O lokela ho bona ngaka ya hao hang hang ha o bona o ntsha mantle a matsho, o hlatsa madi kapa bohloko ba mpa bo sa fele, ka ha hona e ka nna ya ba letshwao la ho tswela ha madi ka mpeng.

SE BAKANG LESOKOLLA

Lesokolla le ka bakwa ke:

- Tshwaetso ya dibaketheriya.
- Ho nwa jwala haholo.
- Tshebediso ya dithetefatsi tsa mebileng, tse jwalo ka khokheine.
- Ho nwa ditlhare tse itseng, tse jwalo ka aspirini kapa ibrufene kgafetsa – o ka mpa wa nwa *paracetamol* ha e be o batla ho nwa setlhare sa ho emisa ho opelwa kapa kgateello ya monahano.
- Kgateello e fetelletsweng ya monahano.

Haebe o tshwerwe ke bohloko bona o lokela ho fetola tsela eo o tlwae-tseng ho ja ka yona, mme o emise dijo tse ding tse jwaloka ditholwana tse bodila le maro a tsona (ditholwana tse bodila ke dilamunu, disuru le morara), dijo tse hadikilweng, kofi, jwala, dijo tse nang le dinoko tse babang le dino tse nang le lekweba.

Phepo ya hao e lokela ho ba le dihlahiswa tsa lebeso tse nang le mafura a manyenyane, nama e se nang mafura, dijo tse nang le korong, ditholwana le meroho (e seng ditholwana tse bodila).

Ho fetoleng phepo ya ha ho ka thusa, le ha ho le jwalo, o lokela ho hopla hore mefuta e fapaneng ya dijo e ka baka mathata bakeng sa batho ba fapaneng. Tsela eo o ka fumanang hore ke dijo dife tse tshwenyang mpa ya hao ke ha o ka di qoba ka bonngwe ka bonngwe phepong ya hao.

ITEANYE LE NGAKA YA HAO

Ha ho fetola phepo ya hao ho sa o thusa, ho bohlokwa hore o iteanye le ngaka ya hao. Ha o hlophisa letsatsi la ho teana le yona, mmoetse hore na ho na le seo o lokelang kapa o sa lokelang ho se etsa pele o mmona. Ngola fatshe matshwao a hao kaofela, matsatsi le dinako tseo a hlahellang ka tsona. Hape etsa lenane la ditlhare le disapolimente tse ding le tse ding tseo o di nwang.